

Προβληματική συμπεριφορά παιδιών σχολικής ηλικίας σε σχέση με ενδοπροσωπικούς παράγοντες και ατομικά χαρακτηριστικά

Ε. Ανδρέου & Ι. Μαρμαρινός

Εισαγωγή

Τα προβλήματα συμπεριφοράς στο σχολείο γενικά και οι συγκεκριμένες μορφές προβληματικής συμπεριφοράς στη σχολική τάξη, ειδικότερα, έχουν μελετηθεί ευρύτατα διεθνώς και έχουν συσχετιστεί με την ικανότητα μάθησης, την κοινωνική προσαρμογή και τη σχολική επίδοση (Backman και συν., 1985· Wicks-Nelson & Israel, 1997· Χαντζή & Παπαδάτος, 1990· Χατζηχρήστου & Hopf, 1991) καθώς επίσης και με ψυχικές διαταραχές στην παιδική και εφηβική ηλικία και την ενήλικη ζωή (Achenbach & Edelbrock, 1984· Arnold και συν., 1999).

Ένα μεγάλο μέρος της σχετικής με την προβληματική συμπεριφορά έρευνας, επικεντρώθηκε σε ατομικά χαρακτηριστικά των μαθητών/τριών που παρουσιάζουν προβλήματα, όπως το φύλο, η ηλικία και η κοινωνικο-οικονομική τους προέλευση. Για παράδειγμα, έχει διαπιστωθεί πως τα προβλήματα μειώνονται με την ηλικία (Καλαντζή-Αζίζι & Μπεζεβέγκης, 1990· Kashani, και συν., 1989) και πως, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών, τα αγόρια αλλά και τα παιδιά που προέρχονται από τα μη ευνοημένα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα, ανεξάρτητα από το φύλο τους, παρουσιάζουν περισσότερα συμπτώματα αντικοινωνικής συμπεριφοράς (Borg, 1998· Crijnen και συν., 1997· Wheldall & Merrett, 1988). Επιπλέον, σε σχέση με τους ενδοπροσωπικούς παράγοντες προβληματικής συμπεριφοράς που θα εξετάσουμε στη παρούσα μελέτη, έχει παρατηρηθεί, πως η αυτοεκτίμηση και ο ενδοπροσωπικός - εξωπροσωπικός έλεγχος συνδέονται γενικά τόσο με την κοινωνική προσαρμογή όσο και με την παιδική ψυχοπαθολογία (French & Waas, 1985· Lefcourt, 1983· Rawson, 1992· Strauss και συν., 1986), ενώ ο μακιαβελλισμός, έχει συνδεθεί με προβλήματα αντικοινωνικής κυρίως συμπεριφοράς που αποσκοπούν στον έλεγχο και την επικράτηση (Andreou, 2000· Shariq & Kureshi, 1991· Skinner, 1988). *

* Για το περιεχόμενο και τη θεωρητική διερεύνηση της αυτοεκτίμησης, του μακιαβελλισμού και του ενδοπροσωπικού-εξωπροσωπικού ελέγχου, βλ. κυρίως Τανός, 1985, Skinner, 1988 και Γιαννίτσας 1998 αντίστοιχα, καθώς και άλλα σχετικά έργα που αναφέρονται στη Βιβλιογραφία της παρούσας μελέτης.

Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί, πως οι δύο πρώτοι από αυτούς τους ενδοπροσωπικούς παράγοντες έχουν κυρίως μελετηθεί και συσχετιστεί με άλλα χαρακτηριστικά, όπως είναι η σχολική επίδοση (Ανδρέου & Μαρμαρινός, 1999& Bar-tal, 1980& Τανός, 1985), οι προσδοκίες αυτοαποτελεσματικότητας (Yong, 1994) και η δημιουργικότητα (Erikson, 1990), παρά με τη συμπεριφορά αυτή καθαυτή. Ο τρίτος, ο οποίος έχει μελετηθεί συγκριτικά πολύ λιγότερο, ενώ έχει συνδεθεί με τους δύο προηγούμενους (Ανδρέου & Μαρμαρινός, 1999), δεν είναι ακόμα γνωστό πώς μπορεί να συνδέεται με συγκεκριμένες μορφές ή τάσεις συμπεριφοράς στο χώρο του σχολείου (Andreou, 2000).

Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη, πως η σύνδεση των ενδοπροσωπικών παραγόντων που αφορούν το κατά πόσο εκτιμά το παιδί τον εαυτό του (αυτοεκτίμηση), τους άλλους ανθρώπους γύρω του (μακιαβελλισμός) και το κατά πόσο θεωρεί τον εαυτό του ή τους άλλους και την τύχη ως υπεύθυνους για την έκβαση των γεγονότων της ζωής του (ενδοπροσωπικός - εξωπροσωπικός έλεγχος), έχουν ερευνηθεί ελάχιστα και σχεδόν καθόλου συνδυαστικά με άλλα ατομικά χαρακτηριστικά, σε σχέση με την προβληματική συμπεριφορά στο χώρο του σχολείου, επιλέξαμε να εξετάσουμε τη σχέση αυτή και παράλληλα να μελετήσουμε πώς διαφοροποιείται, ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, τη σχολική επίδοση και την κοινωνική προέλευση των μαθητών/τριών. Στην επιλογή αυτή μας οδήγησε, επίσης και η αποδεδειγμένη, τόσο θεωρητικά όσο και εμπειρικά, υψηλή συνάφεια που υπάρχει ανάμεσα στους παραπάνω ενδοπροσωπικούς παράγοντες (Ανδρέου & Μαρμαρινός, 1999& Yong, 1994). Πιστεύοντας, λοιπόν, ότι η μελέτη των ενδοπροσωπικών παραγόντων της προβληματικής συμπεριφοράς στο σχολείο, σε συνδυασμό με τα ατομικά χαρακτηριστικά των μαθητών/τριών εκείνων, που σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών, εμφανίζουν συμπτώματα κάποιας μορφής ή συνδρόμου αποκλίνουσας συμπεριφοράς, θα φέρει στο φως κάποιες χρήσιμες πληροφορίες, σχετικά με τον εντοπισμό, την αξιολόγηση ή ακόμα και τη γένεση, διαμόρφωση ή ενίσχυση μιας προβληματικής συμπεριφοράς, η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στη διερεύνηση των εξής θεμάτων:

- α) Αν οι ποσοτικές εκτιμήσεις των δασκάλων για την συμπεριφορά των μαθητών/τριών διαφέρουν ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, την κοινωνική προέλευση και την σχολική επίδοση των μαθητών/τριών
- β) Αν ο βαθμός αυτοεκτίμησης, μακιαβελλισμού και ενδοπροσωπικού - εξωπροσωπικού ελέγχου των μαθητών/τριών διαφοροποιείται ανάλογα με

- το φύλο, την ηλικία, την κοινωνική προέλευση και τη σχολική επίδοση
- γ) Ποιος είναι ο βαθμός συνάφειας ανάμεσα στην αυτοεκτίμηση, τον μακιαβελλισμό, τον ενδοπροσωπικό - εξωπροσωπικό έλεγχο των μαθητών/τριών και τα προβλήματα συμπεριφοράς που παρουσιάζουν
- δ) Από ποιους παράγοντες επηρεάζονται κυρίως οι εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών για τη συμπεριφορά των μαθητών/τριών (συνολικά και ανά σύνδρομο) όταν ο βαθμός αυτοεκτίμησης, μακιαβελλισμού, και ενδοπροσωπικού - εξωπροσωπικού ελέγχου συνεκτιμώνται με τα ατομικά στοιχεία που μνημονεύσαμε και
- ε) Ποιοι από τους παράγοντες προβληματικής συμπεριφοράς που εξετάζουμε έχουν τη μεγαλύτερη προγνωστική αξία.

Η διερεύνηση των παραπάνω θεμάτων, πιστεύουμε πως θα συμβάλει αποφασιστικά, ώστε κάθε προσπάθεια αντιμετώπισης του προβλήματος, να αποσκοπεί στην πλήρη κοινωνική ενσωμάτωση και μορφωτική ανάπτυξη των παιδιών με προβλήματα προσαρμογής, αλλά και στην προώθηση κάποιων θετικότερων ψυχικών χαρακτηριστικών. Παράλληλα, θεωρούμε πως η διερεύνηση αυτή, θα βοηθήσει στην ευαισθητοποίηση γονέων και εκπαιδευτικών σχετικά με το ρόλο που παίζει η αυτοεκτίμηση, οι θετικές στάσεις έναντι των άλλων και ο ενδοπροσωπικός έλεγχος στην διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας και τους τρόπους ανάπτυξης και προώθησής τους.

Μεθοδολογία της έρευνας

Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 199 παιδιά Δ' τάξης και 213 ΣΤ' τάξης (N = 412, 209 αγόρια και 203 κορίτσια) Δημοτικών σχολείων του Ν. Μαγνησίας. Η δειγματολογία πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο των «σταδίων». Επιλέχθηκαν, αρχικά 26 σχολεία, κατά τύχη και κατόπιν από αυτά τα σχολεία επιλέχθηκε ένας αριθμός τμημάτων της Δ' και ΣΤ' τάξης. Από αυτά τα τμήματα, επιλέχθηκε, κατά αλφαβητική σειρά, κάθε τέταρτος μαθητής, για να λάβει μέρος στην έρευνα.

Η αξιολόγηση της συμπεριφοράς των μαθητών αυτών έγινε από τους δασκάλους τους (77 συνολικά δάσκαλοι πήραν μέρος στην έρευνα), των οποίων το φύλο αντιπροσωπεύεται με τον ίδιο αριθμό στην Δ' τάξη (19 θήλεις εκπαιδευτικοί αξιολόγησαν τη συμπεριφορά του 51,1% και 19 άρρενες αξιολόγησαν τη συμπεριφορά του υπόλοιπου 48,9% των μαθητών/τριών από την Δ' τάξη), ενώ για την ΣΤ' τάξη η αναλογία ήταν 24 άρρενες εκπαιδευτικοί

και 15 θήκες που αξιολόγησαν 61,2% και 39,8% του δείγματος από αυτήν την τάξη αντίστοιχα. Ο μέσος όρος για κάθε δάσκαλο ήταν $M.O. = 5,35$, δηλαδή ο καθένας από τους 77 εκπαιδευτικούς που πήραν μέρος στην έρευνα έδινε εκτιμήσεις για 5 περίπου παιδιά από την τάξη του που επιλέχθηκαν για την συγκέντρωση των ψυχομετρικών δεδομένων της έρευνας, με την δειγματοληπτική μέθοδο των "σταδίων" που προαναφέραμε.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που μας έδωσαν οι εκπαιδευτικοί που πήραν μέρος στην έρευνα, αναφορικά με τη σχολική επίδοση και την κοινωνική προέλευση των παιδιών, το 52,4% είχε υψηλή επίδοση, το 35,7% μέτρια και το 11,9% χαμηλή (κριτήριο ο γενικός βαθμός κατά τα δύο πρώτα σχολικά τρίμηνα), ενώ το 30,6% ανήκε στην ανώτερη κοινωνικο-οικονομική τάξη, 44,2% στη μεσαία και 25,2% στην κατώτερη (κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα, βλ. σχετικά Ανδρέου & Μαρμαρινός, 1999· Τανός, 1985).

Όργανα μέτρησης.

Για την αξιολόγηση της προβληματικής συμπεριφοράς των παιδιών χρησιμοποιήθηκε το Ερωτηματολόγιο Συμπτωμάτων Προβληματικής Συμπεριφοράς (Ε.Σ.Π.Σ.) των Quay και Peterson (1979) όπως μεταφράστηκε και προσαρμόστηκε για Ελληνικό μαθητικό πληθυσμό (Παρασκευόπουλος, 1985). Τα περισσότερα από τα 67 συμπτώματα του ΕΣΠΣ ανήκουν σε τέσσερις κατηγορίες - σύνδρομα προβληματικής συμπεριφοράς (Ανταγωνιστικότητα, Αναστολή/Νεύρωση, Ανεπάργεια/Ανωριμότητα και Ψυχοσωματικά), ενώ τα υπόλοιπα δεν ταξινομούνται σε ομάδες, γιατί έχουν μικρή σχέση με άλλα συμπτώματα ή έχουν μεγάλη σχέση με τα συμπτώματα διαφόρων κατηγοριών (βλ. σχετικά και Andreou & Marmarinos, 1999· Κаланτζή-Λίζι, Μπεξεβέγκης, 1990).

Για την αξιολόγηση της αυτοεκτίμησης, του ματασβελλισμού και του ενδοπροσωπικού-εξωπροσωπικού ελέγχου χρησιμοποιήθηκε ενοποιημένος κατάλογος απαντήσεων με δύο επιλογές: «Συμφωνώ» και «Δεν συμφωνώ». Ο κατάλογος αυτός, ήταν χωρισμένος σε τρία μέρη, το καθένα από τα οποία αποτελούνταν από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου που μετρούσε τον συγκεκριμένο ενδοπροσωπικό παράγοντα (Ανδρέου & Μαρμαρινός, 1999). Το πρώτο μέρος περιείχε τη συντομευμένη μορφή του ερωτηματολογίου αυτοεκτίμησης του Coopersmith (Coopersmith's Self - Esteem Inventory, 1967) που αποτελείται από 25 ερωτήσεις, το δεύτερο περιελάμβανε το ερωτηματολόγιο του παιδικού ματασβελλισμού που κατασκευάστηκε από τον Christie και τους συνεργάτες του (Kiddie Mach, Christie et al, 1974) και το

τρίτο από συντομευμένη μορφή του ερωτηματολογίου των Nowicki και Strickland (1972) "Κλίμακα Ενδοπροσωπικού - Εξωπροσωπικού Ελέγχου για Παιδιά" (A Locus of Control Scale for Children). Οι υψηλές βαθμολογίες στο πρώτο ερωτηματολόγιο φανερώνουν υψηλό βαθμό αυτοεκτίμησης, ενώ στο δεύτερο και το τρίτο φανερώνουν υψηλό βαθμό μακιαβελλισμού και χαμηλό βαθμό ενδοπροσωπικού ελέγχου αντίστοιχα.

Διαδικασία

Τα ερωτηματολόγια που αφορούσαν τη μέτρηση της αυτοεκτίμησης, του μακιαβελλισμού και του ενδοπροσωπικού-εξωπροσωπικού ελέγχου, χορηγήθηκαν ομαδικά στους μαθητές/τριες, που επιλέχθηκαν για να συμμετάσχουν στην έρευνα, για 45 περίπου λεπτά.

Τα δεδομένα, που αφορούσαν την αξιολόγηση της προβληματικής συμπεριφοράς των μαθητών/τριών, συγκεντρώθηκαν κατά τη διάρκεια ατομικής συνέντευξης με τους εκπαιδευτικούς. Για κάθε ερώτηση - σύμπτωμα του ΕΣΠΣ, ο κάθε δάσκαλος ή δασκάλα δήλωνε κατά πόσο αυτό αποτελούσε πρόβλημα για το παιδί και σε ποιο βαθμό (καθόλου, ελαφρό ή σοβαρό πρόβλημα).

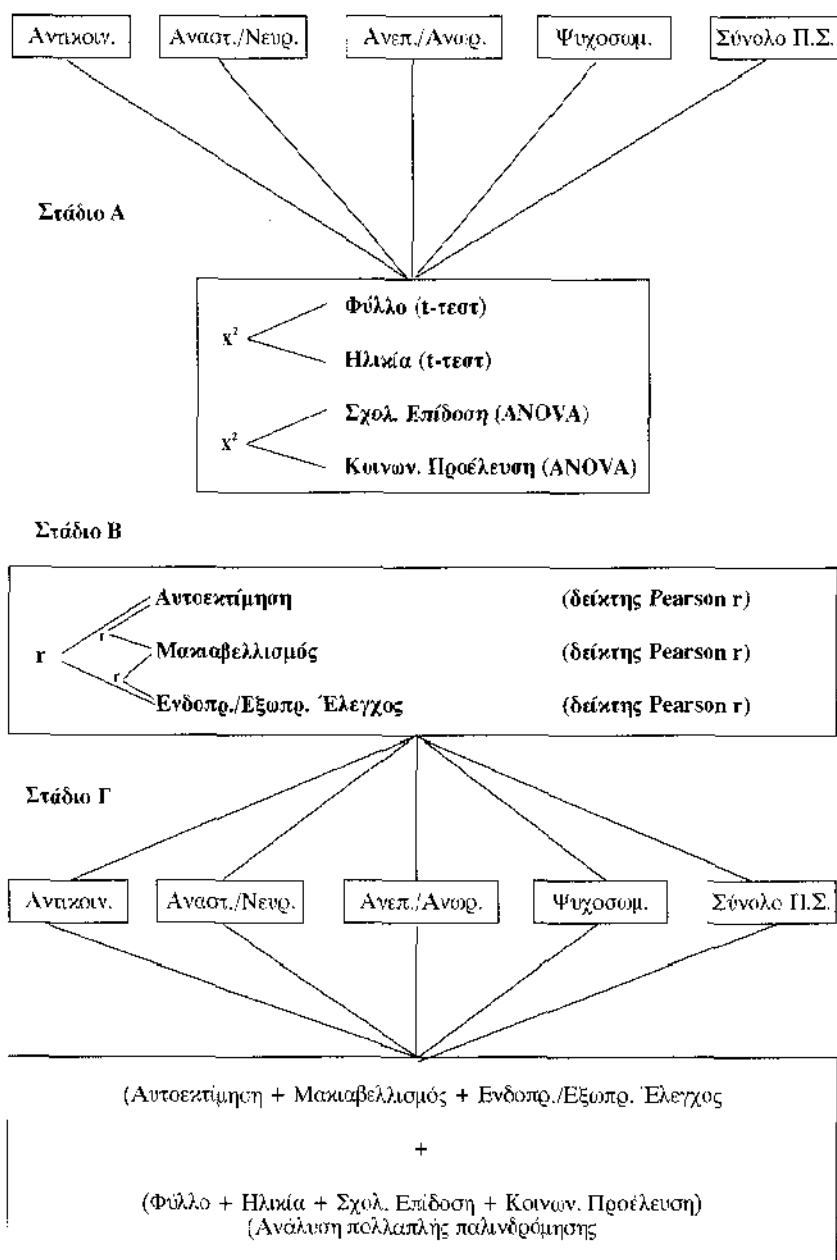
Αποτελέσματα

Όπως φαίνεται στο Σχεδιάγραμμα 1, η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων χωρίστηκε και διεξήχθη σε τέσσερα στάδια.

Κατά το πρώτο στάδιο, εξετάστηκαν οι διαφορές στην προβληματική συμπεριφορά των μαθητών/τριών, με βάση το φύλο, την ηλικία, τη σχολική τους επίδοση και την κοινωνική τους προέλευση με το t-κριτήριο (t-test) για ανεξάρτητα ανισοπληθή δείγματα στις περιπτώσεις που οι συγκρινόμενες ομάδες ήταν δύο και με τη μέθοδο της ανάλυσης διακύμανσης (ANOVA), στις περιπτώσεις που οι ανεξάρτητες μεταβλητές ήταν πάνω από δύο. Εξετάστηκε, επίσης και η σχέση μεταξύ των κατηγορικών μεταβλητών της έρευνας με το κριτήριο χ^2 . Με βάση το φύλο, παρουσιάστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια για το σύνδρομο της αντικοινωνικής συμπεριφοράς ($t = 2,38, p < 0,05$) και το σύνολο των συμπτωμάτων του ΕΣΠΣ ($t = 3,03, p < 0,01$), ενώ με βάση την ηλικία δεν διαπιστώθηκαν συστηματικές διαφορές, παρά μόνο μία μικρή τάση μείωσης στο σύνολο της προβληματικής συμπεριφοράς από την Δ' στην ΣΤ' τάξη.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Στάδια στατιστικής επεξεργασίας των δεδομένων της έρευνας.

Οι διαφορές που παρουσίασαν οι εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών με βάση τη σχολική επίδοση, παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Όπως φανερώνουν τα αποτελέσματα της ανάλυσης διακύμανσης (ANOVA), η σχολική επίδοση παίζει σημαντικό ρόλο σε σχέση με τον χαρακτηρισμό μιας συμπεριφοράς ως προβληματικής, αφού διαπιστώθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές για όλα τα σύνδρομα, αλλά και το σύνολο των συμπτωμάτων του ΕΣΠΣ. Αναφορικά με την κοινωνική προέλευση των μαθητών, παρατηρήθηκαν συστηματικές διαφορές μόνο στο σύνδρομο της Αντικοινωνικότητας ($F = 4,51$, $p < 0,05$ για B.E. = 2,409) και το σύνολο της προβληματικής συμπεριφοράς ($F = 12,07$, $p < 0,01$ για B.E. = 2,409) ανάμεσα στα υποκείμενα που προέρχονται από την ανώτερη ή την μεσαία κοινωνική τάξη και εκείνα που προέρχονται από την κατώτερη ενώ, υπηρξε, γενικά, σε όλα τα υπόλοιπα σύνδρομα μία τάση μείωσης των προβλημάτων ανά κατηγορία κοινωνικής προέλευσης από τα παιδιά της κατώτερης κοινωνικής τάξης προς εκείνα της ανώτερης, που δεν ήταν, όμως, στατιστικά σημαντική.

Αναφορικά με τη σχέση μεταξύ των κατηγορικών μεταβλητών της έρευνας, διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ του φύλου και της σχολικής επίδοσης των μαθητών/τριών ($\chi^2 = 12,39$, B.E. = 2, $p < 0,01$), με μεγαλύτερη επίδοση για τα κορίτσια και μεταξύ της σχολικής τους επίδοσης και της κοινωνικής τους προέλευσης ($\chi^2 = 13,42$, B.E. = 4, $p < 0,01$), με χαμηλότερη επίδοση για τα παιδιά της κατώτερης κοινωνικής τάξης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Διαφορές στο Ε.Σ.Π.Σ. (συνολικά και κατά σύνδρομο) με βάση τη σχολική επίδοση των μαθητών.

	F	Α) Υψηλή			Β) Μέτρια			Γ) Χαμηλή		
		N	M.O.	T.A.	N	M.O.	T.A.	N	M.O.	T.A.
Ανακοινωνική συμπεριφορά	216	1,683	1,46	147	2,993	0,16	49	10,101,2	6,94	0,61**
Αναστολή - Νεύρωση	216	1,063	0,90	147	2,483	0,50	49	4,441,2	2,47	4,06*
Ανεπάρκεια - Ανωμαλότητα	216	0,462,3	0,85	147	1,681,3	0,35	49	4,021,2	2,69	2,33**
Ψυχοσωματικά	216	0,223	0,22	147	0,513	0,06	49	1,261,2	0,81	4,48*
Σύνολο συμπτωμάτων του Ε.Σ.Π.Σ.	216	4,142,3	4,33	147	9,252,3	0,77	49	25,241,2	16,76	3,92**

Σημ. N = Μέγεθος δείγματος, M.O. = Μέσος Όρος, T.A. = Τυπική Απόκλιση, $p < 0,05$, ** $p < 0,01$ για Βαθμούς Ελευθερίας B.E. = 2,409. Οι εκθέτες δείχνουν ποιες ομάδες διαφέρουν μεταξύ τους.

Στο δεύτερο στάδιο στατιστικής επεξεργασίας των δεδομένων, εξετάστηκαν οι διαφορές στο βαθμό αυτοεκτίμησης, μακιαβελλισμού και ενδοπροσωπικού-εξωπροσωπικού ελέγχου των μαθητών/τριών, με βάση το φύλο, την ηλικία, την σχολική τους επίδοση και την κοινωνική τους προέλευση, με τις ίδιες στατιστικές μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν κατά το πρώτο στάδιο, καθώς επίσης και η σχέση μεταξύ των τριών αυτών ενδοπροσωπικών παραγόντων, με κριτήριο το δείκτη συνάφειας Pearson r . Με βάση το φύλο, παρουσιάστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια μόνο στο βαθμό μακιαβελλισμού, με τα αγόρια να υπερéχουν ($t = 2,37$, $p < 0,05$), ενώ με βάση την ηλικία δεν διαπιστώθηκαν συστηματικές διαφορές σε κανέναν από τους ενδοπροσωπικούς παράγοντες. Όσον αφορά τη σχολική επίδοση και την κοινωνική προέλευση των υποκειμένων της έρευνας, διαπιστώθηκαν συστηματικές διαφορές ($p < 0,01$) σε όλους τους ενδοπροσωπικούς παράγοντες. Όσο υψηλότερη ήταν η σχολική επίδοση και η κοινωνική προέλευση του παιδιού τόσο υψηλότερο βαθμό αυτοεκτίμησης ($F = 27,52$ και $F = 24,09$, αντίστοιχα), μακιαβελλισμού ($F = 9,87$ και $F = 6,29$, αντίστοιχα) και ενδοπροσωπικού-εξωπροσωπικού ελέγχου ($F = 16,28$ και $F = 7,56$, αντίστοιχα) παρουσίαζε.

Ανάμεσα στην αυτοεκτίμηση, το μακιαβελλισμό και τον ενδοπροσωπικό-εξωπροσωπικό έλεγχο διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική σχέση, σε όλες τις περιπτώσεις (συντελεστής συνάφειας Pearson: $r = -0,54$ για αυτοεκτ. - μακιαβελ., $r = -0,60$ για αυτοεκτ. - ενδοπρ./εξωπρ. έλεγχο και $r = 0,58$ για μακιαβελ. - ενδοπρ./εξωπρ. έλεγχο, $p < 0,001$ για $N = 412$).

Κατά το τρίτο στάδιο, μελετήθηκε η σχέση ανάμεσα στην προβληματική συμπεριφορά των μαθητών/τριών (συνολικά και κατά σύνδρομο) και καθέναν από τους τρεις ενδοπροσωπικούς παράγοντες της έρευνας, με κριτήριο το δείκτη συνάφειας Pearson r . Τα αποτελέσματα, τα οποία παρουσιάζονται στον Πίνακα 2, φανερώνουν στατιστικά σημαντικές σχέσεις, σε όλες τις περιπτώσεις. Αυτό σημαίνει πως όσο πιο πολλά προβλήματα στη συμπεριφορά ενός παιδιού διαπιστώνει ο εκπαιδευτικός συνολικά και ανά σύνδρομο, τόσο πιο χαμηλή είναι η αυτοεκτίμηση και τόσο πιο υψηλός ο μακιαβελλισμός και ο εξωπροσωπικός έλεγχος του παιδιού αυτού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Δείκτες Pearson (r) μεταξύ της προβληματικής συμπεριφοράς (συνολικά και κατά σύνδρομο) και του καθενός από τους τρεις ενδοπροσωπικούς παράγοντες.

Αυτοεκτίμηση	Ματαβελλισμός	Ενδοπρο.-Εξωπρο. Ελεγχος
Αντικοινωνική συμπεριφορά	-0,341	0,409 0,368
Αναστολή - Νευρώση	-0,298	0,223 0,252
Ανεπάρκεια - Ανωριμότητα	-0,462	0,339 0,433
Ψυχοσωματικά	-0,324	0,299 0,305
Σύνολο συμπτωμάτων του Ε.Σ.Π.Σ.	-0,427	0,442 0,430

Σημ. Όλοι οι παραπάνω συντελεστές συνάφειας είναι στατιστικά σημαντικοί ($p < 0,01$) για το μέγεθος του δείγματος ($N = 412$).

Λόγω των σημαντικών συσχετίσεων ανάμεσα στους τρεις ενδοπροσωπικούς παράγοντες και τη σημαντική σύνδεση ανάμεσα στο φύλο και τη σχολική επίδοση και ανάμεσα στη σχολική επίδοση και την κοινωνική προέλευση των μαθητών/τριών, κρίθηκε απαραίτητο να γίνει και ανάλυση των δεδομένων με τη στατιστική μέθοδο της ανάλυσης πολλαπλής παλινδρόμησης (multiple regression analysis), προκειμένου να διαπιστώσουμε: α) Από ποιους παράγοντες επηρεάζονται ουσιαστικά οι εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών για τη συμπεριφορά των μαθητών (συνολικά και κατά σύνδρομο) και β) Ποιο ποσοστό διακύμανσης των τιμών σε κάθε σύνδρομο ξεχωριστά αλλά και στο σύνολο των συμπτωμάτων προβληματικής συμπεριφοράς του Ε.Σ.Π.Σ., ερμηνεύεται από τις τρεις διαστάσεις της προσωπικότητας των μαθητών, ποιο ποσοστό από τα ατομικά χαρακτηριστικά τους, που μελετήθηκαν στην παρούσα έρευνα (φύλο, ηλικία, σχολική επίδοση και κοινωνική τους προέλευση) και ποιο ποσοστό από την συνεκτίμηση των δύο αυτών ομάδων ανεξάρτητων μεταβλητών. Η στατιστική αυτή διαδικασία πραγματοποιήθηκε κατά το τέταρτο στάδιο, αφού έγινε πρώτα κωδικοποίηση των μη αριθμητικών μεταβλητών, με αριθμούς από το 0 μέχρι το 2. Η κωδικοποίηση αυτή έγινε, λόγω του ότι επανειλημμένα έχει βρεθεί, ότι η αντικατάσταση των ποιοτικών χαρακτηριστικών με συμβατικό αριθμητικό κώδικα (dummy variables) δίνει παρόμοια αποτελέσματα με άλλες μεθόδους, καθιστώντας δυνατή την αριθμητική έκφραση της σχέσης των μεταβλητών αυτών με άλλες ποιοτικές ή αριθμητικές μεταβλητές (Παρασκευόπουλος, 1990,

τομ. Α', σελ. 145-148). Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στους Πίνακες 3 έως 7, στους οποίους οι στατιστικά σημαντικοί παράγοντες σημειώνονται με αστερίσκο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Παράγοντες που επηρεάζουν την ύπαρξη συμπτωμάτων αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Σύνδρομο Αντικοινωνικής Συμπεριφοράς

Ανεξάρτητες μεταβλητές: Αυτοεκτίμηση, Μοριαβελλισμός, Ενδ.-Εξ.
Ελεγχος, Φύλο, Σχολική Τάξη, Σχολική
Επίδοση, Κοινωνική Προέλευση.

Δείκτης πολλαπλής συσχέτισης (Multiple R) = 0,545

$$R^2 = 0,297$$

$$\text{Τυπικό Σφάλμα} = 4,511$$

$$F = 24,420 \text{ B.E.} = 7,404 \text{ } p = 0,000$$

	Beta	Τυπ. Σφ.	t	p
X1	-0,103	0,074	-1,397	0,162
* X2	0,377	0,105	3,593	0,000
X3	0,147	0,089	1,644	0,100
* X4	2,127	0,453	4,694	0,000
X5	0,516	0,466	1,107	0,268
* X6	-1,893	0,395	0,783	0,000
X7	0,405	0,258	1,569	0,117

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Παράγοντες που επηρεάζουν την ύπαρξη συμπτωμάτων αναστολής - νεύρωσης.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Σύνδρομο αναστολής - νεύρωσης.

Ανεξάρτητες μεταβλητές: Αυτοεκτίμηση, Μακιαβελλισμός, Ενδ.-Εξ. Ελεγχος, Φύλο, Σχολική Τάξη, Σχολική Επίδοση, Κοινωνική Προέλευση.

Δείκτης πολλαπλής συσχέτισης (Multiple R) = 0,437

$R^2 = 0,191$

Τυπικό Σφάλμα = 2,621

$F = 13,655$ B.E. = 7,404 $\rho = 0,000$

	Beta	Τυπ. Σφ.	t	p
* X1	0,095	0,043	-2,211	0,027
X2	0,003	0,061	0,050	0,959
X3	0,040	0,052	0,781	0,434
X4	-0,282	0,170	-1,654	0,098
X5	0,200	0,270	0,741	0,459
* X6	1,382	0,230	6,009	0,000
X7	0,106	0,150	0,710	0,477

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Παράγοντες που επηρεάζουν την ύπαρξη συμπτωμάτων ανεπάρκειας - ανωριμότητας.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Σύνδρομο ανεπάρκειας - ανωριμότητας.

Ανεξάρτητες μεταβλητές: Αυτοεκτίμηση, Μακιαβελλισμός, Ενδ.-Εξ. Έλεγχος, Φύλο, Σχολική Τάξη, Σχολική Επίδοση, Κοινωνική Προέλευση.

Δείκτης πολλαπλής συσχέτισης (Multiple R) = 0,636

$R^2 = 0,404$

Τυπικό Σφάλμα = 1,483

$F = 39,207$ B.E. = 7,404 $q = 0,000$

	Beta	Τυπ. Σφ.	t	p
* X1	-0,092	0,024	-3,810	0,000
X2	0,034	0,034	1,009	0,313
X3	0,046	0,029	1,588	0,112
X4	0,234	0,149	1,571	0,116
X5	-0,043	0,153	-0,286	0,774
* X6	-1,207	0,130	-9,274	0,000
X7	0,150	0,084	1,771	0,077

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Παράγοντες που επηρεάζουν την ύπαρξη ψυχοσωματικών συμπτωμάτων.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Ψυχοσωματικό Σύνδρομο.

Ανεξάρτητες μεταβλητές: Αυτοεκτίμηση, Μακιαβελλισμός, Ενδ.-Εξ. Έλεγχος, Φύλο, Σχολική Τάξη, Σχολική Επίδοση, Κοινωνική Προέλευση.

Δείκτης πολλαπλής συσχέτισης (Multiple R) = 0,433

$R^2 = 0,188$

Τυπικό Σφάλμα = 0,739

F = 13,374 B.E. = 7,404 $\rho = 0,000$

	Beta	Τυπ. Σφ.	t	p
* X1	-0,026	0,012	-2,223	0,026
X2	0,022	0,017	1,332	0,183
X3	0,013	0,014	0,945	0,344
X4	-0,017	0,074	-0,236	0,818
X5	-0,049	0,076	0,643	0,520
* X6	-0,328	0,064	-5,062	0,000
X7	0,062	0,042	1,467	0,143

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Παράγοντες που επηρεάζουν το σύνολο της προβληματικής συμπεριφοράς στο Ε.Σ.Π.Σ.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Σύνολο Προβληματικής Συμπεριφοράς.
 Ανεξάρτητες μεταβλητές: Αυτοεκτίμηση, Μακιαβελλισμός, Ενδ.-Εξ. Ελεγχος, Φύλο, Σχολική Τάξη, Σχολική Επίδοση, Κοινωνική Προέλευση.

Δείκτης πολλαπλής συσχέτισης (Multiple R) = 0,626

R² = 0,392

Τυπικό Σφάλμα = 0,8,568

F = 37,257 B.E. = 7,404 ρ = 0,000

	Beta	Τυπ. Σφ.	t	p
* X1	-0,341	0,140	-2,427	0,015
* X2	0,568	0,199	2,848	0,004
* X3	0,877	0,263	3,329	0,000
* X4	1,911	0,860	2,219	0,026
X5	0,213	0,885	0,241	0,809
* X6	-6,370	0,751	-8,473	0,000
X7	0,92	0,490	1,876	0,061

Από τους Πίνακες αυτούς προκύπτουν οι εξής διαπιστώσεις:

α) Τα συμπτώματα Αντικοινωνικής Συμπεριφοράς συνδέονται συστηματικά με τον υψηλό βαθμό μακιαβελλισμού των αγοριών, τα οποία παρουσιάζουν χαμηλή σχολική επίδοση,

β) Για την εκδήλωση προβλημάτων Αναστολής/Νεύρωσης, Ανεπάργειας/Ανωριμότητας και Ψυχοσωματικών, σημαντικό ρόλο παίζει ο χαμηλός βαθμός αυτοεκτίμησης και η επίσης χαμηλή σχολική επίδοση των μαθητών/τριών και

γ) Όσον αφορά το σύνολο των συμπτωμάτων προβληματικής συμπεριφοράς - το οποίο, ως υπομνησθεί, ότι περιλαμβάνει όλα τα συμπτώματα του Ε.Σ.Π.Σ. και όχι μόνον όσα περιλαμβάνονται στα τέσσερα επιμέρους σύνδρομα - στατιστικά σημαντικές είναι οι συνεισφορές των πέντε από τις επτά ανεξάρτητες μεταβλητές (δηλαδή ο βαθμός αυτοεκτίμησης, μακιαβελλισμού

και ενδοπροσωπικού - εξωπροσωπικού ελέγχου του μαθητή καθώς και το φύλο και η σχολική του επίδοση). Επομένως, ο ιδανικός μαθητής από άποψη συμπεριφοράς, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών, πρέπει να είναι κορίτσι υψηλής σχολικής επίδοσης, ενώ ένας τέτοιος μαθητής παρουσιάζει παράλληλα υψηλή αυτοεκτίμηση, χαμηλό επίπεδο μακιαβελλικών πεποιθήσεων και υψηλό βαθμό ενδοπροσωπικού ελέγχου, αφού αυτοί είναι συσπαστικά οι παράγοντες που συνεισφέρουν σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο στην διακύμανση των τιμών στο σύνολο των συμπτωμάτων του Ε.Σ.Π.Σ.

Τέλος, από τα αριθμητικά στοιχεία του Πίνακα 8, είναι φανερό πως μεγαλύτερο ποσοστό της διακύμανσης των τιμών για όλα τα σύνδρομα, αλλά και για το σύνολο της προβληματικής συμπεριφοράς, ερμηνεύεται από τα ατομικά (παράγοντες 4-7) παρά από τα ενδοπροσωπικά χαρακτηριστικά των μαθητών (παράγοντες 1-3), που εξετάστηκαν στην παρούσα μελέτη. Επιπλέον, η συνεκτίμηση του φύλου, της ηλικίας, της σχολικής επίδοσης και τη κοινωνικής προέλευσης μαζί με το βαθμό αυτοεκτίμησης, μακιαβελλισμού και ενδοπροσωπικού-εξωπροσωπικού ελέγχου των μαθητών (παράγοντες 1-7) ερμηνεύει το 1/3 περίπου της διακύμανσης των τιμών στο σύνδρομο της αντικοινωνικής συμπεριφοράς, το 1/5 για τα σύνδρομα αναστολή/νεύρωση και ψυχοσωματικά και τα 2/5 για το σύνδρομο ανεπάρκεια/ανωριμότητα και το σύνολο της προβληματικής συμπεριφοράς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Συγκριτικός Πίνακας συσχέτισης παραγόντων και ποσοστών διακύμανσης των τιμών του Ε.Σ.Π.Σ. (συνολικά και κατά σύνδρομο), που ερμηνεύονται από την συνεκτίμηση αυτών των παραγόντων.

	Ανεξάρτητες Μεταβλητές					
Εξαρτημένες Μεταβλητές	Παράγοντες 1 - 3		Παράγοντες 4 - 7		Παράγοντες 1 - 7	
	Ποσοστό		Ποσοστό		Ποσοστό	
	R	Διακύμανσης	R	Διακύμανσης	R	Διακύμανσης
Ανταγωνιστική συμπεριφορά	0,448	20%	0,480	23,1%	0,545	29,7%
Αναστολή - Νεύρωση	0,315	9%	0,414	17,1%	0,437	19,1%
Ανεπάρκεια - Ανορεξία - Ανορεξία	0,514	26,4%	0,590	34,8%	0,636	40,4%
Ψυχοσωματικά	0,367	13,4%	0,391	15,2%	0,434	18,8%
Σύνολο προβληματικής συμπεριφοράς	0,513	26,3%	0,576	33,2%	0,626	39,2%

Σημ. Παράγοντες 1-3: Αντιστάση, Μακιαβελισμός, Ενδ.-Εξ. Ελεγχος,
Παράγοντες 3-7: Φύλο, Ηλικία, Σχολική Επίδοση, Κοινωνική Προέλευση
Παράγοντες 1-7: Ο συνδυασμός των Παραγόντων 1-3 και 3-7.

Συζήτηση - Συμπεράσματα

Τα ευρήματα που αφορούν την ύπαρξη συστηματικών διαφορών με βάση το φύλο στο σύνδρομο της αντικοινωνικής συμπεριφοράς και το σύνολο των συμπτωμάτων του ΕΣΠΣ είναι σύμφωνα με τα ευρήματα και άλλων μελετών (Borg, 1998· Crijnen και συν., 1997· Wheldall & Merrett, 1988), τα οποία, επίσης οδηγούν στο συμπέρασμα ότι τα αγόρια παρουσιάζουν περισσότερα προβλήματα συμπεριφοράς γενικά και αντικοινωνικής συμπεριφοράς ειδικότερα. Οι διαφορές αυτές μπορούν να ερμηνευτούν με βάση: α) πιθανές βιολογικές διαφορές κατά την εξελικτική προσαρμογή, οι οποίες αλληλεπιδρούν με περιβαλλοντικούς-κοινωνικούς παράγοντες (Kashani και συν., 1989), β) την υποκειμενικότητα της αξιολόγησης, αφού έχει επανειλημμένα διαπιστωθεί πως οι εκπαιδευτικοί διαπιστώνουν περισσότερα προβλήματα στα αγόρια παρά στα κορίτσια, ιδιαίτερα, εάν, όπως και στην παρούσα μελέτη, αυτά έχουν και χαμηλότερη σχολική επίδοση (Καλαντζή-Αζίζι & Μπεζεβέγκης 1990· Χαντζή & Παπαδάτος, 1990) και γ) την κοινωνικοποίηση και τους τρόπους διαπαιδαγώγησης των δύο φύλων, που σχετίζονται με τα στερεότυπα της ταυτότητας του ρόλου τους στην κοινωνία (Kenway & Fitzclarence, 1997).

Στους παραπάνω λόγους, θα μπορούσε, επίσης, να αποδοθεί και ο μεγαλύτερος βαθμός μακιαβελλισμού που παρατηρήθηκε στα αγόρια, καθώς και η σύνδεσή του με την αντικοινωνική συμπεριφορά, που πιθανόν να αντιπροσωπεύει τις στάσεις και τις πεποιθήσεις που υποστηρίζουν την εικόνα ενός δραστήριου, αμετάπειστου, δυνατού, σκληρού και επιθετικού ανδρικού προτύπου, που καταφεύγει με ευκολία σε μορφές συμπεριφοράς, οι οποίες χαρακτηρίζονται από ανυπακοή, εριστική συμπεριφορά, υβριστικό λεξιλόγιο, καταστρεπτική διάθεση και άλλα τέτοιου είδους συμπτώματα.

Η απουσία σημαντικών διαφορών ανάμεσα στα παιδιά της Δ' και της ΣΤ' τάξης, όσον αφορά την προβληματική συμπεριφορά, συνολικά και κατά σύνδρομο, ίσως οφείλεται στη μικρή χρονική διαφορά που υπάρχει μεταξύ τους ή ακόμα και στην υποκειμενικότητα της αξιολόγησης σε σχέση με το φύλο των εκπαιδευτικών. Έχει παρατηρηθεί πως οι δασκάλες διαπιστώνουν περισσότερα προβλήματα στους μαθητές τους και τις μαθήτριάς τους απ' ό,τι οι δάσκαλοι (Καλαντζή-Αζίζι & Μπεζεβέγκης 1990· Wheldall & Merrett, 1988) και πως τα παιδιά συμπεριφέρονται διαφορετικά απέναντι στις γυναίκες εκπαιδευτικούς, με τις οποίες το «παρατραβούν» σε σχέση με τους άνδρες συναδέλφους τους, τους οποίους «σέβονται» περισσότερο (Davison, 1985). Είναι, λοιπόν, πιθανόν, το γεγονός ότι στην παρούσα με-

λέτη η συμπεριφορά του 40% περίπου του δείγματος των μαθητών/τριών από τη ΣΤ' τάξη αξιολογήθηκε από άνδρες εκπαιδευτικούς, να διαφοροποιείται τα αποτελεσματά μας σε σχέση με άλλες έρευνες, που διαπιστώνουν διαφορές ανάμεσα σε Δ' και ΣΤ' τάξη του δημοτικού σχολείου, αλλά έχουν πολύ μικρότερη ή καθόλου αντιπροσώπευση δασκάλων που αξιολογούν τη συμπεριφορά μαθητών/τριών της τελευταίας τάξης του δημοτικού σχολείου (Καλαντζή-Αζίζι & Μπεζεβέγκης 1990· Kashani, και συν., 1989).

Οι συστηματικές διαφορές ανά κατηγορία σχολικής επίδοσης που παρατηρήθηκαν ως προς την προβληματική συμπεριφορά, συνολικά αλλά και κατά σύνδρομο, αλλά και ως προς το βαθμό αυτοεκτίμησης και ενδοπροσωπικού-εξωπροσωπικού ελέγχου, έχουν διαπιστωθεί σε πολλές μελέτες τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό (βλ. Εισαγωγή).*

Επομένως, λαμβάνοντας υπόψη την στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στην κοινωνική προέλευση και τη σχολική επίδοση των μαθητών/τριών σε συνδυασμό και με τα αποτελέσματα από τους Πίνακες 3 έως 7, οι διαφορές με βάση την κοινωνική προέλευση των μαθητών/τριών που διαπιστώσαμε σε σχέση με την αντικοινωνική συμπεριφορά και το σύνολο των συμπτωμάτων του ΕΣΠΣ, θα πρέπει να αποδοθεί στις διαφορές που υπάρχουν με βάση τη σχολική επίδοση.

Επιπρόσθετα, η σημαντική συσχέτιση που υπάρχει ανάμεσα σε καθένα από τους τρεις ενδοπροσωπικούς παράγοντες, που εξετάσαμε στην παρούσα μελέτη και την προβληματική συμπεριφορά (συνολικά και ανά σύνδρομο), δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ως γραμμική, αλλά περισσότερο ως ενδεικτική του πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος που παίζει η υποκειμενική πραγματικότητα των μαθητών/τριών σε σχέση με τον εαυτό τους, τους άλλους ανθρώπους γύρω τους και την έκβαση των γεγονότων της ζωής τους, στην διαδικασία προσαρμογής κατά τη σχολική ηλικία. Η μετα-ανάλυση των δεδομένων της έρευνας με τη στατιστική μέθοδο της ανάλυσης πολλαπλής παλινδρόμησης, υποδεικνύει πως η αντικοινωνική συμπεριφορά που διαπιστώνουν οι εκπαιδευτικοί, στο χώρο του σχολείου, είναι ουσιαστικά η έκφραση του μακιαβελλισμού των αγοριών, τα οποία έχουν χαμηλή σχολική επίδοση, ενώ η σχολική επίδοση, καθώς επίσης και η αυτοεκτίμηση είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την εκδήλωση των άλλων τριών συνδρόμων, σύμφωνα με τις απόψεις των εκπαιδευτικών. Όσον αφορά το σύνολο των συμπτωμάτων του ΕΣΠΣ, σημαντικό ρόλο παίζουν και οι τρεις ενδοπροσωπικοί παράγοντες που εξετάσαμε στην παρούσα μελέτη, καθώς επίσης και το φύλο και η σχολική επίδοση των μαθητών/τριών.

Αυτά τα ευρήματα καταδεικνύουν με σαφήνεια το χαρακτήρα των προβλημάτων συμπεριφοράς που οι εκπαιδευτικοί διαπιστώνουν στα πλαίσια του σχολικού χώρου, αλλά και το βαρύνοντα ρόλο που παίζει η σχολική επίδοση στο χαρακτηρισμό μιας συμπεριφοράς ως προβληματικής. Σινηγορούν, επίσης, στην άποψη, πως τα στοιχεία των μαθητών/τριών που υπάρχουν ήδη στο σχολικό ατομικό τους φάκελο (φύλο, ηλικία, σχολική επίδοση και κοινωνική προέλευση) έχουν μεγαλύτερη προγνωστική αξία από την αυτοεκτίμηση και το βαθμό μακιαβελισμού και ενδοπροσωπικού-εξωπροσωπικού ελέγχου των μαθητών/τριών, όπως προκύπτει από τον Πίνακα 8. Επιπλέον, από τον ίδιο Πίνακα, μπορούμε να βγάλουμε το συμπέρασμα πως οι ενδοπροσωπικοί παράγοντες είτε από μόνοι τους είτε σε συνδυασμό με τα ατομικά χαρακτηριστικά των μαθητών/τριών που μελετήσαμε, ερμηνεύουν καλύτερα το σύνδρομο Ανεπάρκεια/Ανωριμότητα, κατόπιν το σύνολο των συμπτωμάτων προβληματικής συμπεριφοράς και ύστερα τα συμπτώματα αντικοινωνικής συμπεριφοράς, ενώ για τα άλλα δύο σύνδρομα δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως ο εκάστοτε συγκεκριμένος συνδυασμός είναι τόσο «ισχυρός» παράγοντας πρόβλεψης, αφού ερμηνεύει μόνο ένα μικρό ποσοστό της διακύμανσης των τιμών στο σύνδρομο Αναστολή/Νεύρωση αλλά και στο σύνδρομο που περιλαμβάνει συμπτώματα Ψυχοσωματικής υφής.

Παρόλο που οι παραπάνω διαπιστώσεις μπορεί να είναι το αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης μεταξύ περισσότερων από τις μεταβλητές της έρευνας, αναπόφευκτα, μας οδηγούν στο ερώτημα κατά πόσον η αξιολόγηση της συμπεριφοράς των παιδιών από τους εκπαιδευτικούς είναι έγκυρη και μπορεί να μας δώσει σαφή εικόνα για το είδος και τη σοβαρότητα των προβλημάτων συμπεριφοράς που εκδηλώνονται στο χώρο του σχολείου. Δυστυχώς, δεν ήταν δυνατόν στην παρούσα μελέτη να εξετάσουμε την εγκυρότητα της αξιολόγησης που πραγματοποίησαν οι εκπαιδευτικοί σε σχέση με άλλες αξιολογήσεις, γονέων ή ανεξάρτητων παρατηρητών. Ωστόσο, η απάντηση στο ερώτημα της εγκυρότητας εξαρτάται κυρίως από τους σκοπούς για τους οποίους γίνεται η αξιολόγηση. Εάν ο σκοπός είναι να προκύψει μία ακριβής μέτρηση, τα αποτελέσματά μας βρίσκονται σε συμφωνία με τις παρατηρήσεις και τις διαπιστώσεις άλλων ερευνητών, που καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ερωτηματολόγια όπως το ΕΣΠΣ μάλλον δεν είναι ικανοποιητικά και πως απαιτούνται αξιολογήσεις με πολλές και διαφορετικές μεθόδους από πολλές και διαφορετικές πηγές (Achenbach & Edelbrok, 1984). Όπως υπογραμμίζει ο McNiff (1988), ο σκοπός της αξιολόγησης στην εκπαίδευση είναι να καθοδηγήσει τις ενέργειες των εκπαιδευτικών καθώς επίσης και να

εκτιμήσει τις ικανότητες των παιδιών, γεγονός το οποίο δεν είναι δυνατόν να αποσυνδεθεί τελείως από τις υποκειμενικές απόψεις των εκπαιδευτικών για τα παιδιά εκείνα, τα οποία έχουν κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Ωστόσο, οι εκτιμήσεις της συμπεριφοράς με βάση το ΕΣΠΣ ή άλλα τέτοιου είδους ερωτηματολόγια, είναι δυνατόν να βοηθήσουν τους εκπαιδευτικούς να συγκεκριμενοποιήσουν και να κατηγοριοποιήσουν τις παρατηρήσεις τους και να τους οδηγήσουν σε περαιτέρω αξιολογήσεις ή και στην αναζήτηση βοήθειας. Μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν για το σχεδιασμό και τη μεθόδευση παρεμβάσεων στο χώρο του σχολείου και ως ένα επιπλέον βοήθημα στα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης των δασκάλων.

Αναφορικά, εξάλλου, με τους ενδοπροσωπικούς παράγοντες, όπως η αυτοεκτίμηση, ο ενδοπροσωπικός-εξωπροσωπικός έλεγχος και ο μακιαβελλισμός, χρειάζεται επιπλέον έρευνα και πειραματισμός, προκειμένου να διευκρινιστεί ο ρόλος τους στη γένεση, εμφάνιση και διατήρηση μιας προβληματικής συμπεριφοράς. Παρόλο που οι δύο πρώτοι έχουν μελετηθεί εκτενώς, το πώς ακριβώς επηρεάζουν τη συμπεριφορά των παιδιών στο σχολείο, καθώς και ποιες παιδαγωγικές μέθοδοι θα μπορούσαν να οδηγήσουν προς μια θετική τροποποίηση με σκοπό την απόκτηση και παγίωση πιο επιθυμητών μορφών ακαδημαϊκής και κοινωνικής συμπεριφοράς, δεν είναι ακόμα γνωστό. Ο τρίτος παράγοντας, επίσης, χρειάζεται να μελετηθεί διεξοδικά στο πλαίσιο των στάσεων που αναπτύσσουν τα παιδιά απέναντι στους άλλους και η μελέτη αυτή να οδηγήσει ευθέως στην επινόηση μεθόδων εκπαίδευσης και διαπαιδαγώγησης τέτοιων, που να ευνοούν την αποδοχή και το σεβασμό των άλλων, αποτρέποντας έτσι τη χρησιμοποίηση αθέμιτων μέσων για την επίτευξη υλιστικών ή άλλων στόχων και την απόκτηση κύρους και εξουσίας.

Τέλος, αναφορικά με την αντιμετώπιση και πρόληψη της προβληματικής συμπεριφοράς στο σχολείο, θα ήταν χρήσιμο η έρευνα να κατευθυνθεί προς τη μελέτη και άλλων ενδοπροσωπικών παραγόντων και χαρακτηριστικών των μαθητών/τριών, καθώς επίσης και των εκπαιδευτικών, όπως ο αξιολογικός προσανατολισμός, τα κίνητρα, οι συναισθηματικές και γνωστικές ικανότητες κ.ά. αλλά και των δομών του περιβάλλοντος που διευκολύνουν ή δυσκολεύουν τη διαδικασία παρέμβασης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Achenbach, T.M. and Edelbrock, C.S. (1984) Psychopathology of childhood. *Annual Review of Psychology*, 35: 227-256.
- Andreou, E. (2000) Bully/victim problems and their association with psychological constructs in 8 to 12 year-old Greek school children. *Aggressive Behavior*, 26: 49-55.

- Ανδρέου, Ε. & Μαρμαρινός, Ι. (1999) Παράγοντες που συνδέονται με το βαθμό αυτοεπι-
μησης, μακιαβελισμού και ενδοπροσωπικού-εξωπροσωπικού ελέγχου παιδιών σχολί-
κής ηλικίας. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 48-49: 55-79.
- Andreou, E. & Marmarinos, I. (1999) Relations between measures of pupils' psychological
constructs and teachers' assessments of their behaviour in Greek primary schools. 5th
European Conference on Psychological Assessment, August 25-29, University of Patras,
Greece.
- Arnold, D.H., Ortiz, C., Curry, J.C., Stowe, R.M., Goldstein, N.F., Fisher, P.H., Zeljo, A. &
Yershova, K. (1999) Promoting academic success and preventing disruptive behavior
disorders through community partnership. *Journal of Community Psychology*, 27: 589-
598.
- Bachman, E.E., Sines, J.O., Watson, J.A., Laurer, R.M. and Clarke, W.F. (1986) The
relationship between Type A behavior, clinically relevant behavior, academic
achievement and I.Q. in children. *Journal of personality assessment*, 50: 186-192.
- Bar-Tal, D. (1980) The relationship between locus of control and academic achievement,
anxiety and level of aspiration. *British Journal of Educational Psychology*, 50: 53 - 60.
- Borg, M.G. (1998) Secondary school teachers' perceptions of pupils' undesirable behaviours.
British Journal of Educational Psychology, 68: 67-79.
- Christie, R. and others (1974) Machiavellianism. In *Measures of Social Psychological
Attitudes*, ed. J. P. Robinson & P. R. Shaver. Michigan: Institute for Social Research.
- Γιαννίτσας, Ν. (1998) Ενδοπροσωπικός-εξωπροσωπικός έλεγχος: Ο ρόλος του διασφάλου.
Νέα Ηαυδία, 86: 43-53.
- Coopersmith, S. (1967) *The antescents of self-esteem*. San Francisco: Freeman.
- Crijnen, A.A.M., Achenbach, T.M. & Verhulst, F.C. (1997) Comparisons of problems
reported by parents of children in 12 countries: Total problems, externalising and
internalising. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 36:
1269-1277.
- Davison, J. (1985) Boys will be...? In *The English Curriculum*. Gender: H.F.A, English Centre
Publication.
- Erikson, G.I. (1990) Choice and perception of control: the effect of a thinking skills program
on the locus of control, self-concept and creativity of gifted students. *Gifted Education
International*, 6: 135-142.
- French, D.C. & Waas, G.A. (1985) Behaviour problems of peer-neglected and peer-rejected
elementary-age children: parent and teacher perspectives. *Child Development*, 56: 246-
252.
- Καλάντζη - Αζίζη, Α. & Μπεξεβέγκης, Η. (1990) Αξιολόγηση από διασφάλους της προβλημα-
τικής συμπεριφοράς παιδιών σχολικής ηλικίας. *Νεοελληνική Ηαυδία*, 21: 106-124.
- Kashani, J.H., Orvaschel, H., Rosenberg, T.K. & Reid, J.C. (1989) Psychopathology in a
community sample of children and adolescents: A developmental perspective. *Journal
of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 28: 701-706.
- Kenway, J. & Fitzclarence, L. (1997) Masculinity, violence and schooling: challenging
poisonous pedagogies. *Gender and Education*, 9: 117-134.
- Lefcourt, H.M. (1983) *Research with the locus of control construct*. New York: Academic
Press.

- McNiff, J. (1988) *Action Research: Principles and Practice*. London: McMillan Education.
- Nowicki, S.J. and Strickland, B.R. (1972) A locus of control scale for children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 40: 148-154.
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1985) *Εξελικτική Ψυχολογία*, Τόμος Β', Αθήνα.
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1990) *Στατιστική εφαρμοσμένη στις επιστήμες της συμπεριφοράς*, Τόμος Α', Αθήνα.
- Quay, H. and Peterson, D.R. (1979) *Manual for the Behavior Problem Checklist*. New Brunswick, N.J.: Rutgers State University.
- Rawson, H.E. (1992) The interrelationship of measures of manifest anxiety, self-esteem, locus of control and depression in children with behavior problems. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 10: 319-329.
- Shariq, M. and Kureshi, A. (1991) Relationship of machiavellianism, value orientation, rigidity, alienation and dominance. *In Annual Conference of the BPS*, 11-14 Apr., Intern. Centre, Bournemouth.
- Skinner, N. F. (1988) Personality correlates of Machiavellianism. *Social Behavior and Personality*, 16: 33-37.
- Strauss, C.C., Forehand, R., Smith, K. and Frame, C.L. (1986) The association between social withdrawal and internalising problems of children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 14: 525-536.
- Τανός, Χ. (1985) *Αντοεκτίμηση και αξιολογικό σύστημα των εφήβων*. Αθήνα: διδακτορική διατριβή, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Πανεπισμ. Αθηνών.
- Wheldal, K. and Merrett, F. (1988) Which classroom behaviours do primary school teachers say they find most troublesome. *Educational Review*, 40: 1, 13-27.
- Wicks-Nelson, R. & Israel, A.C. (1997) *Behavior disorders of childhood*. 3rd Edition. New Jersey: Prentice-Hall.
- Wolk, S. (1987) *Value systems and interpersonal relationships*. Chichester: Ellis Howard Ltd.
- Χαντζή, Α. & Παπαδάτος, Ι. (1990) Εκτιμήσεις των δασκάλων για την συμπεριφορά των μαθητών στην τάξη: Πιθανοί παράγοντες που τις επηρεάζουν. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*: 12-13, 52-57.
- Χατζηγεώργιου, Χ. & Ιορδ, Ρ. (1991) Προβλήματα συμπεριφοράς για σχολικής επίδοσης μαθητών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*: 14-15, 107-143.
- Yong, F.L. (1994) Self-concepts, locus of control and Machiavellianism of ethnically diverse middle school students who are gifted. *Roeper Review*, 16: 192-194.

SUMMARY

The main purpose of this study is to examine the relationship of primary school children's self-esteem, machiavellianism and locus of control with their problem behaviour, as evaluated by teachers. The findings, based upon data collected from a sample of 77 teachers and 412 pupils, indicate that there is a significant correlation between the above mentioned personality constructs and problem behaviour at school. However, this relationship is differentiated for all syndromes but not for the whole problem behaviour symptoms, when the data is analyzed in conjunction with sex, age, academic achievement and social origin of pupils. Multiple regression analysis shows that antisocial behaviour is systematically associated with machiavellianism, sex and low achievement; neurotic behaviour, immaturity and psychosomatics with low self-esteem and low achievement whereas the whole of symptoms with sex, low achievement, low self-esteem, high machiavellianism and external locus of control. Results are discussed in terms of further study and implications for classroom practice.

Ελένη Ανδρέου – Δέκτορας ΠΤΔΕ Θεσσαλίας

Αργοναυτών και Φιλλελλήνων

382 21 Βόλος

elandr@uth.gr

Ιωάννης Μαρμαρινός – Επιμ. Καθηγητής Φ.Π.Ψ.

Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών

157 84 Πανεπιστημιούπολη Αθήναι.